

ભાવનગર

સંકલન : ગોંડલિયા પુરાણ એ.

આગામી ઉનાળુ વેકેશનમાં ફરવા જવા માટેનાં રથળોમાં હવે ગુજરાત રાજ્યનો ભાવનગર પ્રદેશ પણ પ્રવાસન રથળ તરીકે વિકસી રહ્યો છે. ભાવનગરથી ૫૩ કિલોમીટરે આવેલા પાલિતાણાના શેત્રુંજય તીર્થમાં જૈન ધર્મના પ્રથમ તીર્થકર શ્રી ઋષભદેવ ભગવાન આ તીર્થમાં પૂર્વે લ્લવાર સમોસર્યા હતા. જૈનોના ૪૨ તીર્થકરોમાંથી શ્રી નેમિનાથ ભગવાન સિવાયના ૨૩ તીર્થકરોએ આ તીર્થ પરથી વિશ્વને જૈન ધર્મનો મંગલકારી સંદેશ આપ્યો. મંદિરોની મહાનગરી જેવું શેત્રુંજય તીર્થ એ આગમ શાશ્વત સિદ્ધ ક્ષેત્ર છે. મૂળનાયક શ્વેતવર્ણીય ગિરિરાજની ઊંચાઈ ૧૬૪૦ ફૂટ છે. એના પરનો વિસ્તાર વીસ એકરમાં પથરાયેલો છે. ગિરિરાજ પર આવેલી ૯ ટૂકોમાં ૧૦૮ મોટા દેરાસર અને ૮૭૨ નાની દેરીઓ આવેલી છે. ઉપરાંત ૭૦૦૦ જેટલી જીન પ્રતિમા છે. તળેટીથી શિખર પહોંચવા યાત્રીઓએ બે માઈલનો પંથ કાપી ૩૭૫૦ પગથિયાનું ચઢાણ કરવું પડે છે.

શેત્રુંજય ગિરિરાજ ચઢતા જ જમણી બાજુએ ગિરિરાજને ગોદમાં સમવસણ મહામંદિર આવેલું છે. આ મંદિર ૪૦૦ થી ૪૫૦ ફૂટ લંબાઈ – પહોળાઈવાળી વિશાળ જમીનમાં પથરાયેલું છે. મહામંદિરની વિશાળ જમીનમાં પથરાયેલું છે. મહામંદિરની ઊંચાઈ ૧૦૮ ફૂટ છે. આ મંદિરનો ગોળ ઘુમ્મટ ૪૨ ફૂટ ઊંચો અને ૭૦ ફૂટ પહોળો છે. એ ૧૬ ફૂટ પહોળો અષ્ટ મંગલ છે. ડોમની ગોળાઈમાં ચારે દિશામાં ૨૭૨૭ના વિભાગમાં ૧૦૮ શ્રી પાર્શ્વનાથની મૂર્તિઓ થાંભલા વિનાની ઝૂલતી કમાનો ઉપર પ્રતિષ્ઠિત બેવા મળે છે.

યાત્રાળુઓના રહેવા માટે ધર્મશાળાઓ, હોટલો તથા ગેસ્ટ હાઉસની પુષ્કળ સગવડ છે. અહીં કારતકી પૂનમ એ હાગણ સુદ તેરના બે ભવ્ય મેળા ભરાય છે તો હેરહેરથી લાખો યાત્રાળુઓ આવે છે. સૌરાષ્ટ્રના સૌથી મોટો શેત્રુંજી ડેમ પણ પાલિતાણામાં ઊંચો છે. બંધને પાયો. સ્વ. પંડિત જવાહરલાલ નહેરુએ ૧૯૫૫માં નાંખ્યો હતો.

ભાવનગરથી દેશભરમાં પ્રખ્યાતિમાં વધુ એક યશકલગી અહીં વસતા કાળિયારને કારણે છે. હાલમાં વેળાવદર ઉપરાંત જિલ્લાના ભાલ વિસ્તારમાં અને અન્યત્ર મળીને કુલ ૪૦૦૦ જેટલાં કાળિયારોની સંપત્તિ અહીં છે. ઉપરાંત યુરોપિયન ટિલોર અને એ હેરિઅર પક્ષીઓ અહીં શિયાળા અને ચોમાસામાં આવે છે. સમગ્ર વિશ્વમાં ટિલોર

(ખડમોર)ની સંખ્યા ૧૨૦૦ થી ૧૬૦૦ છે. આ પૈકી ૫૦ થી ૬૦ એકસાથે ચોમાસામાં આવે છે.

ગુજરાતના સોલંકી રાજવી પોતાના મામા સામંતસિંહ ચાવડાને મારીને ગાદી પર આવ્યો તેથી મામા હત્યાનું પાપ ઉતારવા તેણે પૂર્વા બ્રાહ્મણોને બોલાવીને શિહોર પર ગણાનું દાન કર્યું. એ પછી અગિયારમી સદીમાં ગુજરાતના સોલંકી રાજ જયસિંહ એકવાર અહીં આવ્યા તેમના બંને હાથ કાંડા સુધી શ્યામ હતા અને તેનો પડાવ શિહોરની સિદ્ધારાજે સ્તાન કર્યું અને આશ્રયરૂપે તેના બંને કાંડા જે શ્યામ હતા તે ઉજ્જવળ બની ગયા તેથી તેણે વિચાર્યું કે અહીંની ભૂમિમાં કાંઈ એવું તત્વ છે. જેમાં નહાવાથી કોઢ મટે છે તેથી તેણે ત્યાં બ્રહ્મકુંડનું સ્થાપન કર્યું અને જમીન જગીર આપી જે આશરે અગિયારમી સદી આસપાસનો સમય હોઈ શકે. બ્રહ્મકુંડની રચના સમચોરસ છે. કુંડમાં ચારેબાજુથી પગથિયા દ્વારા ઉતારીને સ્નાન કરી શકાય તેવી રચના છે. આવો કુંડ ઈંદર, મોઢેરા વગેરે સ્થળે છે. તેમાં કુંડના પગથિયા પાસે વચ્ચે વચ્ચે જે સ્થાપત્ય અને શિલ્પ કંડાર રજૂ થયા છે તે સોલંકી યુગની પરંપરાના ખેઈ શકાય છે. આજે મોટેભાગે આ શિલ્પોને લોકોએ નુકસાન પહોંચાડ્યું છે. પરંતુ સોલંકી કાળની શિલ્પ કળાના તે નમૂના છે. એ પછી પાછળથી ઓગણીસમી સદીમાં ઉપરનો કિલ્લો, આજુબાજુની ઓરડીઓ, રહેવા માટે નાની-નાની ઓરડી બંધાઈ તેમાં ઓગણીસમી સદીનાં શિલ્પો કંડારેલ ખેઈ શકાય છે. બ્રહ્મકુંડની આસપાસનો જે વિસ્તાર છે ત્યાં એક કાળે વસાહતો હશે કારણકે ત્યાંથી શંખમાંથી બનાવેલો ચુડલાઓનો શંખ વલયો મળે છે. જે ચોથી પાંચમી સદીના કાળનો ખ્યાલ આપે છે. તળાજથી આગળ ગોપનાથ દરિયાકાંઠે આવેલું મોટું શીવતીર્થ ધામ છે. અહીં ગુપ્ત શિવલિંગ હતું અને એક ગાયના આંચળમાંથી તેના પર દૂધનો અભિષેક થતો એવી દંતકથા છે. તે પછી તે શિવલિંગનું પ્રાગટ્ય થયું.

ગોપ ભરવાડે આ સ્થાન બતાવ્યું તેથી ગોપનાથ નામ પડ્યું. ગોપનાથ બીજી રીતે ખેઈએ તો ગોપીનાથ એટલે કૃષ્ણને પણ લગતું નામ છે. તેના પાછળ એક કારણ તે ભકત નરસૈયાને અહીંયા પંદરમી સદીમાં પ્રથમ શિવના અને પછીના રાસલીલાન દર્શન થયા એમ કહેવાય છે એટલું જરૂર કહી શકાય કે ગુજરાતના પહેલા સત્વશીલ કવિ નરસૈયાની બાની ઉપર પ્રથમ કવિતાનું સ્ફુરણ અહીં થયું. તેથી આ સ્થળ આપણા આદિ કવિ નરસિંહની કાવ્ય સ્ફુરણને વધાવતું ગણાય તેનું ભાવનગર જિલ્લો ગૌરવ લઈ શકે.